

IVO GOLDSTEIN: BIZANT NA JADRANU

Ed Latina et graeca. Radovi, knjiga XIII, Zagreb 1992, 235 stranica

Kao 13. knjiga radova biblioteke "Latina et Graeca" upravo je iz tiska izašla knjiga Ivo Goldsteina o Bizantu na Jadranu u razdoblju od Justinijana I do Bazilija I. Kako autor ističe u predgovoru, riječ je o proširenoj i u ponečem izmijenjenoj verziji njegove doktorske disertacije, obranjene 1988. na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

Tema ove knjige je bizantska prisutnost na Jadranu. Prema autoru, makar se ova tema može podvesti pod studije o Bizantu, ona je u isto vrijeme neodvojiva i od proučavanja povijesti onovremenog europskog Zapada i povijesti južnoslavenskih naroda. Autor postavlja pitanje da li se pod terminom "Bizant na Jadranu" podrazumijeva i teritorij i akvatorij. Ako da, onda se mora postaviti i pitanje o pravu vlasništva nad Jadranom. Bizant je naslijedio i dalje razvio rimsku koncepciju o pravu na more. More je, dakle, "res communis". Kod Rimljana se to pretvorilo u pravo upotrebe mora za stanovnike Carstva, a u Bizantu je dalje evoluiralo u isključivu vlast države nad morem. Bizantski carevi su, navodi autor, preuzeli i do ekstrema razvili ulogu i ekskluzivnost Rimskog Carstva nad Mediteranom koji je, prema tim shvaćanjima "mare nostrum" Rimskog odnosno Bizantskog Carstva. Ovo je, smatra autor, od izuzetne važnosti, jer se Bizant poziva na univerzalnost svoje vlasti, kako nad teritorijima, tako i nad akvatorijem bivšeg Rimskog Carstva, a tako i nad Jadranom.

Bizantsko prisustvo na Jadranu potrajat će od vremena Justinijana I (527-565) sve do pada Carigrada 1204. Carstvo će u tom razdoblju prolaziti uspone i padove, koji će se izravno ili posredno odražavati i na zbivanja na Jadranu. Nakon Justinijanove smrti nema više teritorijalnih osvajanja, već samo stalan gubitak teritorija, a tako je i na Jadranu. Međutim, unatoč gubitku kopnenih teritorija, navodi Goldstein, Carstvo nije imalo razloga više od 200 godina za neku posebnu akciju na Jadranu, jer ni Langobardi ni Slaveni na njegovim obalama nisu posjedovali osobite pomorske snage. Autor naglašava da je posebno važno što su Bizantinci mislili o tome da li s određenom svotom novaca i određenim brojem brodova i vojnika mogu značajnije utjecati na razvoj događaja. Ako bi procijenili da je odgovor negativan, a to je bio slučaj u gotovo čitava navedena dva stoljeća, ne bi se miješali u zbivanja.

Prema autoru, ipak se i u tom vremenskom razdoblju može govoriti o Bizantu na Jadranu i to kroz stanovništvo koje je i dalje vezano uz ideju i koncepciju Carstva, uz legitimnost carske vlasti i lojalnost prema njoj i uz duh zajedništva.

Neaktivnost Bizanta na Jadranu kulminirala je za vrijeme cara Konstantina V (741-775). Uspjesi protiv Arapa u drugoj polovici njegove vladavine stvorili su uvjete za aktivnost na Zapadu, a tako i na Jadranu. Međutim, napominje Goldstein, tek će s carem Bazilijem II (976-1025) Carstvo igrati ulogu na relativno širokoj teritoriji na Zapadu. Prva jača akcija na Zapadu bila je početkom devetog stoljeća protiv Franačka. Akcija je bila učinkovita, a bizantska premoć na Jadranu potvrđena. Aachenski mir 812., smatra autor, početak je razdoblja aktivnosti Bizanta na Jadranu, nakon razdoblja kasnoantičke inercije. Tada su se na Jadranu formirale i neovisne države pod egidom bizantske vlasti, prije svih Venecija, a njihov razvoj omogućen je bizantskom supremacijom, kao i time da su ostale u tijesnoj doticaju s bizantskim svijetom. Nakon Aachenskog mira, navodi Goldstein, stvorena je tema Dalmacija, a na kraju razdoblja ekspanzije u 11. stoljeću osnovan je katepanat Italija. Carstvo je, navodi

autor, pokazalo svoju neospornu snagu na Jadranu tijekom ovih nekoliko stoljeća. Unatoč mnogih promjena, Bizant je potukao Ostrogote, nadživio Langobarde i Franke, izdržao slavensku invaziju, te se ravnopravno nosio i s Arapima i s Normanima.

Autor postavlja pitanje o diskontinuitetu bizantske prisutnosti na Jadranu, točnije gdje i kada je došlo na Jadranu do prijelaza iz kasne antike u rani srednji vijek. Odrediti taj trenutak, smatra autor, vrlo je teško. U ovom vremenu nije došlo do prekida u bizantskoj vlasti, niti do prekida veza između jadranskih luka i luka u centralnom dijelu Carstva. Život je na nekim mjestima nestajao, ali drugdje je jačao i tako je održan kontinuitet, unatoč nužnim prilagodbama.

Sredinom devetog stoljeća pojavljuje se novi faktor na Jadranu - Arapi. Njihove provale, prema autoru, nisu uzrokovale dublje društvene promjene. Arapi su ih možda samo ubrzali. Primjećuje se u arheološkom materijalu od druge polovice sedmog stoljeća na Jadranu da prestaje uvoz sjevernoafričke keramike, ali to je, smatra autor, uvjetovano promjenama u sjevernoj Africi (arapska osvajanja), a ne u jadranskom bazenu. Od ovog vremena važnost Jadrana za Bizant postaje periferna. Mnogi važni procesi ostali su pokriveni šutnjom izvora. Zamijenjeni su narodnom tradicijom koja je mnoge događaje i procese pretvorila u legende. Zbog nedostatne izvorne građe, mnogi istraživači su mislili da nije bilo ni značajnijih događanja. Ipak, napominje autor, mnoge pojave i procesi u kasnijoj povijesti Jadrana imaju svoje korijene u ovom vremenu.

Dolazak Langobarda i Slavena u jadransko zaleđe nije uznemirio bizantsku talasokraciju niti funkcioniranje pomorskog prometa u značajnijoj mjeri otežao. Ako se ograniči pitanje bizantske prisutnosti na problem "kontinuiteta", autor smatra da se može tvrditi da je svijet antike i dalje u velikoj mjeri živio na ovim prostorima.

Sedmo i osmo stoljeće bili su doba zastoja. Društvene strukture su takve prirode ili su promjene tako spore da su ih i inače relativno obimni i bogati izvori ravenskog egzarhata jedva i zabilježili. I umjetnička produkcija je samo oponašala starije uzore i to u bitno manjim količinama. I sam grad Ravenna, navodi Goldstein, prošla je u ovom razdoblju kroz dekadansu. Jadranski bazen prolazi tada kroz razdoblje gospodarske i demografske krize.

U devetom stoljeću srednji je vijek postupno dosegao i jadransku obalu. U zaleđu Jadrana širi se kršćanstvo, tu je Franačka, pojavljuje se u svojim lagunama Venecija, kao srednjovjekovni trgovački grad "par excellence". Javlja se predromanička umjetnost, te helenizirani, srednjovjekovni Bizant sa svojim tematskim sustavom. Ipak, smatra autor, sve te pojave izravno su povezane s prošlošću. Antika je nastavila biti idealan uzor koji nitko nije htio odbaciti, ali ga je teško mogao doseći i održati. Goldstein smatra da su kontinuitet kršćanstva i stalni kontakti i s Istokom i sa Zapadom na Jadranu omogućili bezbolan prijelaz iz jednog razdoblja u drugo i pretvorili dramatične lomove u dugotrajne procese prilagodbe novim društvenim okolnostima, pri čemu su Bizant i njegova civilizacijska nazočnost odigrali ključnu ulogu.

Jadran je u ovo vrijeme, navodi autor, etnički heterogeno marginalno područje, sa specifičnim gospodarstvom i oblicima kulture. Stvorena su dva svijeta. Jedan "civilizirani" - bizantski i romanski i jedan "barbarski" - slavenski i langobardski. Ovako jak dualizam svjetova, navodi Goldstein, nije postojao nikada prije na ovim prostorima i teško je usporediv s bilo čime u bližoj prošlosti, a trajao je, s regionalnim posebnostima, od 100 do 300 godina, kada su se ovi svjetovi počeli miješati i stvarati područje jedinstvene civilizacije.

Na kraju, autor se vraća na pitanje postavljeno već u uvodu. Što se zapravo dogodilo na Jadranu u ovom razdoblju? Da li se "civilizirani" svijet "barbarizirao" ili se "barbarski" "civilizirao"? Što je Bizant dao barbarima i obrnuto? Prema autoru, prvi dio pitanja zalazi u područje teorije povijesti ili čak filozofije, a povjesničar nema dovoljno teorijskog znanja da bi mogao raspravljati o problemu s pretežno filozofskog staništa. Ali, autor naglašava da se stalno trudio odgovoriti na drugi dio pitanja. Po njegovom mišljenju jedan od mogućih sintetičkih odgovora bio bi: bogata i racionalno snažna bizantska civilizacija pod utjecajem je skrivenog bogatstva utjecaja slavenskih i germanskih doseljenika, a istovremeno je i snažno ukotvljena u antiku i u svoje autohtono iskustvo. Autor zaključuje da je bizantska prisutnost na jadranskom i perijadranskom prostoru ostavila značajne tragove, koji su vidljivi do naših dana.

Na kraju knjige priložen je popis kratica, vrlo obiman i pregledan popis izvora i literature, zatim indeks imena, mjesta i pojmova, sažetak na engleskom jeziku, kazalo i konačno dvije pregledne povijesne karte, koje su dobra ilustracija tematike knjige.

Može se zaključiti da knjiga Ive Goldsteina predstavlja lijep prinos suvremenoj hrvatskoj historiografiji. Osnovna kvaliteta djela je pokušaj sinteze o ovom, za nas posebno važnom prostoru i vremenu, koje je istodobno puno nepoznanica zbog nedostatne izvorne građe. Iako je mnogo autora s različitih aspekata u zadnjih stotinjak godina obrađivalo pojedine probleme iz povijesti ovog razdoblja i prostora, ili što je rjeđi slučaj, pokušalo dati sintezu. Sam autor više puta napominje da ga je specifičnost teme, količina i kakvoća izvorne građe, istraživačka pitanja i metoda koju je odabrao, često dovodila ne do nalaženja sigurnih odgovora, već do pronalaženja novih pitanja. Istovremeno, mnoštvo odgovora je ostalo formulirano hipotetički. Često se autor kod objašnjenja ograničava na sintagmu "može se pretpostaviti", "vjerojatno" i slično. Izbjegavajući pretjerana uopćavanja, zadržavši nužnu rezerviranost, Goldstein ipak ne odustaje ni u tim slučajevima od pokušaja rekonstrukcije i pronalaženja barem aproksimativnih odgovora na postavljena istraživačka pitanja. Ovakav način rada vjerojatno će izazvati i osporavanja, ali ne treba zaboraviti specifičnost ove monografije: pokušaj sinteze, relativno velik vremenski raspon, prostor jasno definiran, ali u odnosu na to obilježen izrazitim nesrazmjerom izvorne građe, kako u količini, tako i u kakvoći. Osobno smatram da je autor uspio, kako u izboru metode rada, tako i u postignutim rezultatima s obzirom na istraživačka pitanja koja si je postavio.

Borislav Grgin

NEOČEKIVANA KNJIGA O BUNJEVCIMA

Novu knjigu o Bunjevcima složila je i napisala *Milana Černelić* pod naslovom *Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca*. Nakladnik je *Etnološki zavod Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* (Zagreb, 1991.). Knjiga ima 233 tiskane stranice, bez ilustracija, a manjka završno kazalo imena. Pripomenuti treba da je "ovu knjigu financiralo Ministarstvo znanosti, tehnologije i informatike RH", a priopćeni su članovi Izdavačkog savjeta i recenzenti te ostali podaci (lektor, tehnički urednik, tiskara u Čakovcu i naklada 800 primjeraka).

Naslov knjige ne upućuje na zanimljivo povijesno štivo, ali sadržajno je ona magistarska rasprava u kojoj iznenađuju poneke misli i prosudbe. O njima bi trebalo raspravljati odlučnije i jasnije, dapače opsežnije nego što dopušta opseg ovakva pri-kaza. No, neke misli i primisli u svezi sadržaja rasprave slijede:

1. Osobno ime autorice (Milana) nije poznato među ženskim imenima bunjevačko-šokačkih Hrvata u Podunavlju, obiteljsko pak (prezime) nisu zabilježili na spomenutom području Konstantin Kostić u Somboru (1934.), ni Živko Mandić u svojoj povijesti antroponima bunjevačkih Hrvata (Budimpešta, 1987.), niti Jovan Erdeljanović u popisu prezimena ili "bunjevačkih rodova" kako ih imenuje (Beograd, 1930); nemam ga zabilježena niti u svojim do sada objelodanjenim radovima (primjerice: *Bački Hrvati*, 1991.). Ova pripomena o osobnom i obiteljskom imenu autorice u prilog je njezinoj srčanosti i odluci da piše o Bunjevcima, premda je jamačno razlog i "podneblje u kojemu je rasla" (*Umjesto predgovora*, 7.). Doduše, nije zabilježeno mjesto djetinjstva (selo, naselje). Kako pak nisam osobno nikada do sada susreo autoricu knjige, pokušao sam naći razloge u stanovitom smislu relevantne zamisli i prosudbe zabilježene u knjizi. Iz podataka iz knjige (str. 229) M. Černelić počela je skupljati građu za svoju raspravu god. 1983.

2. Naslov knjige neodređen je glede Bunjevaca (tko su, odakle su, područja na kojima žive i sl.), a k tomu je neobično što Milana Černelić bez ikakve isprike i tumačenja uključuje članke i rasprave o Šokcima koje su napisali Stjepan Bartolović

UDK 949.713

ISSN 0353-295 X

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

R A D O V I

VOL. 25

Z A G R E B

1992.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb - Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis "Radovi" oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.